

УДК 377:67/68(477.87)(091)(045)
DOI: 10.24144/2524-0609.2025.57.26-33

Бокша Наталія Іванівна

доктор філософії зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», старший викладач
кафедра інженерії, технологій та професійної освіти
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна
bokshanata2015@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-7239-0285>

Матвійчук Світлана Салманівна

кандидат технічних наук, старший викладач
кафедра інженерії, технологій та професійної освіти
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна
matviichukssmsu@gmail.com
<http://orcid.org/0009-0007-2621-3951>

Зябловська Дарина Євгенівна

доктор філософії зі спеціальності 015 «Професійна освіта», старший викладач
кафедра інженерії, технологій та професійної освіти
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна
darinazablovsk@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-2128-0438>

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В ГАЛУЗІ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ЗАКАРПАТТІ: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

Анотація. Актуальність даного дослідження полягає у тому, що професійно-технічна освіта є важливим чинником забезпечення кваліфікованими кадрами галузей легкої промисловості, продукція яких належить до предметів першої необхідності та має значний соціальний вплив. Метою дослідження є висвітлення історичних етапів розвитку професійно-технічної освіти у сфері легкої промисловості на Закарпатті в контексті соціально-економічних та культурно-освітніх трансформацій. Методи дослідження ґрунтуються на аналізі літературних джерел, наукових публікацій, архівних матеріалів, а також порівняльно-історичному підході. Результати дослідження дають змогу виокремити основні етапи становлення професійно-технічної освіти регіону – від ремісничих шкіл Австро-Угорщини кінця XIX ст. до сучасних навчально-практичних центрів і впровадження дуальної освіти. Зроблено висновок, що розвиток цієї системи завжди був тісно пов'язаний із потребами ринку праці, промисловим розвитком і суспільними викликами. Представлений історичний аналіз дозволяє краще зрозуміти тенденції та перспективи підготовки кадрів для легкої промисловості в умовах сучасної України.

Ключові слова: професійно-технічна освіта, Закарпатська область, легка промисловість, підготовка кваліфікованих робітників, методи, засоби, форми професійного навчання.

Вступ. Професійно-технічна освіта в галузі легкої промисловості займає важливе місце у соціальному та економічному розвитку регіонів України. У Закарпатському регіоні, що є пограничним та мультикультурним, історія та становлення цієї освітньої галузі відбивають загальні тенденції та специфіку регіонального розвитку. Сьогодні на тлі кризи ринку праці та зниження цінності робітничих професій історичний експурс у розвиток професійно-технічної освіти є важливим для осмислення національних перспектив стійкої розбудови української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна частина наукових публікацій у зазначеній тематиці зосереджена на загальній еволюції системи професії в Україні. Зокрема, О.Товканець досліджує розвиток професійно-технічної освіти в Україні, починаючи з часів зародження професійної діяльності в епоху Київської Русі, вивчає її особливості та завдання на майбутнє в контексті євроінтеграційного спрямування нашої держави. Серед викликів, які, на думку автора, постають перед системою професійно-технічної освіти України, є оновлення нормативно-правової бази, розвиток професійної освіти з урахуванням європейських тенденцій і прогностичних потреб нашої держави, впровадження концепції багаторівневої професійної освіти, розробка і впровадження інноваційних педагогічних систем та особистісно-орієнтованих технологій [1, с.185].

Регіональні дослідження, що стосуються специфіки підготовки робітничих кадрів у галузі лег-

кої промисловості, поки що розроблені в обмеженому обсязі. В.Химинець, П.Стрічик, Б.Качур та М.Талапканіч [2] описують особливості становлення та удосконалення професійно-технічної освіти в Закарпатті з кінця XIX ст. до початку XXI ст. При цьому в дослідженні згадуються заклади професійно-технічної освіти, в яких здійснюється підготовка кваліфікованих робітників для галузей легкої промисловості.

Заслугує на увагу публікація, розміщена на сайті Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Закарпатській області [3], яка характеризує процес створення та реорганізації закладів ПТО, зокрема й тих, що здійснюють підготовку робітничих кадрів за професіями галузей легкої промисловості даного регіону.

Звертаються до вивчення історичних аспектів розвитку професійно-технічної освіти на Закарпатті також і Л.Буртин та Т.Коваль [4], які зазначають, що у становленні системи професійно-технічної освіти даного регіону можна виділити умовно шість етапів – з кінця XIX ст. до сьогоднішнього дня, кожен з яких характеризується своїми особливостями та умовами розвитку розглядуваної системи.

В контексті обраної тематики дослідження привертає увагу дисертаційна праця О.Микитенко [5], в якій дослідниця вивчає становлення і розвиток підготовки кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах України у 1954–1984 рр., детально вивчаючи нормативно-правове

підґрунтя розвитку професійно-технічної освіти для зазначеної галузі промисловості. Також на основі вивчення архівних даних в дисертаційному дослідженні розглядаються методи, засоби, форми навчання та виховання, що є важливим для визначення змісту професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників саме для легкої промисловості.

Таким чином, аналіз наукових джерел засвідчує відсутність дослідницьких напрацювань щодо розвитку системи професійно-технічної освіти у галузі легкої промисловості на Закарпатті, тому виникає необхідність відтворити історичну картину становлення закладів ПТО, їх ролі у формуванні кадрів легкої промисловості та їхню трансформацію у встановлені політики зайнятості регіону.

Метою статті є історико-педагогічний аналіз розвитку системи професійно-технічної освіти в галузі легкої промисловості на Закарпатті, виокремлення основних етапів її становлення та визначення соціально-економічних і організаційно-педагогічних чинників, що впливали на формування підготовки кваліфікованих робітників у регіоні.

Методи дослідження: застосовано комплекс історико-педагогічних методів, що дали змогу здійснити цілісний аналіз розвитку професійно-технічної освіти в галузі легкої промисловості на Закарпатті. Зокрема, використано аналіз і узагальнення наукової літератури та публікацій, що дозволило визначити стан наукової розробленості проблеми. Порівняльно-історичний підхід сприяв простеженню змін у розвитку професійної підготовки залежно від соціально-економічних умов та державної політики. Хронологічний метод дав змогу систематизувати основні етапи становлення професійно-технічної освіти в регіоні, а системний підхід дозволив розглядати її у взаємозв'язку з потребами виробництва та суспільними трансформаціями.

Виклад основного матеріалу. Згідно з [6], професійна (професійно-технічна) освіта є комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури. Складовою професійно-технічної освіти є професійно-технічне навчання, яке передбачає формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності, перспектив її кар'єрного зростання впродовж життя [6]. Професійно-технічна освіта в галузі легкої промисловості є комплексом заходів, спрямованих на підготовку кваліфікованих робітників для професійної діяльності у таких галузях як текстильна, швейна, трикотажна, взуттєва, шкіргалантерейна та інші, продукція яких займає важливе соціальне значення та відноситься до непродовольчих товарів першої необхідності, які людина споживає кожного дня. Саме тому в структурі системи професійно-технічної освіти в Україні заклади, які здійснюють підготовку робітничих кадрів для підприємств легкої промисловості, займають чільне місце.

Професійно-технічна освіта Закарпаття пройшла тривалий і складний шлях становлення та розбудови під впливом соціально-економічних та культурно-освітніх умов розвитку даного регіону. Вивчення літературних джерел, наукових публікацій дослідників та з врахуванням найбільш вагомих чинників, що впливали на формування системи підготовки кваліфікованих робітників у Закарпатській області, дало змогу виділити декілька основних етапів її розвитку (Таблиця 1).

Таблиця 1

Основні етапи розвитку професійно-технічної освіти на Закарпатті

Етап розвитку	Чинники впливу на розвиток професійно-технічної освіти на Закарпатті	
	Соціально-економічний	Організаційно-Педагогічний
I-й етап кінець XIX - початок XX ст.	Закарпаття у складі Австро-Угорщини; розвиток ремесел і мануфактур зумовлює потребу у кваліфікованих майстрах та підмайстрах для швейних, ткацьких, взуттєвих майстерень	Створення перших ремісничих шкіл з навчанням на угорській мові; навчання протягом чотирьох років за кошти держави, фонду ремісничих шкіл та незначної оплати від учнів; зміст освіти передбачав загальноосвітню, загальнопрофесійну підготовку та навчання професії в умовах ремісничих майстерень.
II-й етап 1920-1930-ті роки XX ст.	Закарпаття у складі Чехословаччини; промислова розбудова краю	Значне розширення мережі ремісничих шкіл з навчанням учнів на рідній мові; удосконалення матеріально-технічної бази та рівня підготовки викладацького складу; удосконалення законодавства щодо профтехосвіти; у змісті освіти увага приділялася основам підприємницької діяльності
III-й етап 1939-1945рр.	Закарпаття під окупацією Угорщини	Складнощі функціонування професійної освіти в умовах другої світової війни: скорочення кількості закладів освіти та контингенту учнів
IV-й етап повоєнний період (1945-1960-ті роки XX ст.)	Закарпатська область входить у склад Радянської України; залучення Закарпаття до відбудови економіки після Другої світової війни	Розвиток системи ПТО Закарпаття за моделлю системи трудових резервів; розбудова закладів для підготовки кваліфікованих робітників на базі повної середньої освіти; масове державне фінансування ПТО; активна участь підприємств легкої промисловості у розбудові системи ПТО області; впровадження більш сучасного технологічного обладнання і поточкових ліній у навчально-виробничих майстернях закладів освіти.

V-й етап 1970-1980-ті роки XX ст.	Стабільність радянської економіки; розвиток великих підприємств	Тісний зв'язок ПТО з виробничими об'єднаннями; оновлення парку технологічного обладнання; впровадження стандартизованих навчальних програм; поєднання професійної підготовки з ідеологічним вихованням
VI-й етап 1991-2000-ті роки	Незалежність України; економічна криза; ринкові реформи	Зменшення попиту на кадри через спад виробництва; зниження престижності професій у галузі; поява приватних підприємств, підприємств з іноземними інвестиціями і впровадження на них нових технологій; адаптація ПТО до ринкових умов.
VII-й етап 2010-ті роки – сьогодення	Глобалізація; інтеграція у європейський освітній простір; російсько-українська війна	Реорганізація закладів ПТО, відкриття нових спеціальностей, затребуваних на ринку праці; розвиток дуальної освіти та співпраця з бізнесом; створення навчально-практичних центрів ПТО; розробка і впровадження в навчальний процес наскрізних навчальних планів і програм; переміщення підприємств легкої промисловості на Закарпаття через війну, що зумовлює додаткову потребу у фахівцях; активна волонтерська допомога закладів ПТО

Джерело: систематизовано авторами

Нижче наведемо більш детальну характеристику кожного з етапів розвитку системи професійно-технічної освіти в галузі легкої промисловості на Закарпатті в зазначеному часовому просторі. *I-й етап – кінець XIX – початок XX ст.* Виникнення і становлення ремісничої освіти, яка була предтечею професійно-технічної освіти в Закарпатті, припадає на кінець XIX – початок XX ст., коли Закарпаття перебувало у складі Австро-Угорської імперії [2, с.55]. Однією з перших спеціальних ремісничих державних шкіл, створених у 80-90-х роках XIX ст. на Закарпатті, була Хустська реміснична школа, яка готувала чоботарів, слюсарів, ковалів, мулярів тощо [2, с.55; 7, с.42]. Навчання в цьому закладі здійснювалося за кошти держави (основна частка фінансування), фонду ремісничих шкіл та незначної оплати від учнів. Серед предметів, які вивчалися в Хустській ремісничій школі, були дисципліни загальноосвітньої підготовки: читання, правопис, арифметика, геометрія, граматики; предмети загальнопрофесійної підготовки: малювання, креслення, бухгалтерський облік. Тривало навчання чотири роки (разом з роком навчання у підготовчому класі), а по завершенню навчання кваліфікаційна комісія з питань професійно-технічної освіти, яка працювала при окружних начальниках в жупах, присвоювала учням відповідну кваліфікацію [7, с.42]. Викладацький склад закладу становив директор та ще три вчителі, які саме викладали предмети загальнотеоретичного циклу, спеціальності ж учні навчалися у позаштатних майстрів безпосередньо в умовах ремісничих майстерень. Навчальний рік розпочинався у вересні, закінчувався у червні. Кращі учні школи отримували стипендію. Загалом на зламі XIX-XX ст. за часів Австро-Угорщини на Закарпатті функціонувало всього п'ять таких ремісничих шкіл [8, с.357], розбудова системи яких була пов'язана з потребами господарського розвитку регіону [7, с.41]. Навчання при цьому проводилося на угорській мові і зводилося до простого засвоєння певних трудових навичок [2, с.55].

II-й етап – 1920-1930-ті роки XX ст. Значного розвитку професійно-технічна освіта Закарпаття отримала у 20-30 рр. XX ст. за часів Чехословацької Республіки, демократичні засади якої та промислова розбудова краю сприяли розширенню мережі ремісничих шкіл. Проте розвиток професійно-технічних шкіл краю у цей історичний період не був швидким

і безпроблемним. Перше, з чим стикнулася система професійно-технічної освіти в ті часи – це відсутність приміщень та матеріально-технічної бази. Учням ремісничих шкіл доводилося навчатися на базі народних (загальноосвітніх) шкіл у вечірній час з п'ятої години, що було малоефективним після денної праці і не сприяло засвоєнню навчального матеріалу [2, с.56–57]. Ще однією проблемою стала відсутність професійного викладацького складу у закладах цього типу. Викладачами училищ того часу були, як правило, учителі народних шкіл, які переважно не володіли спеціальними знаннями і відповідною кваліфікацією [2, с.57].

Розуміючи потреби в розбудові системи професійно-технічної освіти як важливу умову розвитку промисловості краю, тогочасна влада регіону вводить в дію спеціальний проект з організації ремісничих шкіл, автором якого був міністерський радник, інженер Арношт Росс. Введення в дію даного проекту дало можливість в першу чергу почати споруджувати приміщення, розвивати матеріально-технічну базу даних закладів освіти, що дозволило станом на 1936 рік забезпечити функціонування 25 професійно-технічних шкіл в найбільших містах та селищах Закарпаття. Серед найбільш поширених професій, за якими готувалася підготовка фахівців, були професії для роботи в деревообробній та взуттєвій промисловості [2, с.59]. Так, у м.Мукачеві реміснична школа випускала шевців та чоботарів з трірічним терміном навчання, які були працівниками фірми «Латориця» [7, с.42]. Всього в 1930/1931 навчальному році в школі навчалося 502 учні з таким розподілом за фахом: чоботарі – I-II класи; каменярі – I-II класи; шевці (хлопці і дівчата) – (I-II класи) [9]. Ще одна реміснична школа здійснювала підготовку фахівців у галузі легкої промисловості у м.Севлюш (м.Виноградів). У статистичних звітах даної ремісничої школи [10] наведено розподіл учнів за професіями (ремеслом): I група (швачки, модистки) – 10 учениць; II група (будівельні спеціальності) – 12 учнів; III група (деревообробні спеціальності) – 18 учнів; IV група (чоботарі, чоловічі шевці) – 25 учнів; V група (слюсарі, ковалі, електротехніки) – 25 учнів; VI група (кондитери, мукомели, робітники хлібних пекарень) – 12 учнів; VII група (торговці, перукарі) – 19 учнів.

Розширення матеріально-технічної бази в ремісничих школах Закарпаття, удосконалення законодав-

ства щодо профтехосвіти в 20-30 рр. XX ст. в Чехословаччині дозволило значно інтенсифікувати організацію та зміст навчання в даній освітній системі. Так, у нових навчальних приміщеннях заняття проводилися вдень, центр уваги професійної підготовки було перенесено у виробничі майстерні і на предмети, що найбільш пов'язані з виробництвом [2, с.57]. Майстерні оснащувалися найновішим обладнанням і технікою, забезпечувалися необхідним інструментом, за допомогою якого учні під керівництвом досвідчених викладачів та майстрів знайомилися з найновішими методами праці.

У праці чеської дослідниці К.Бездічкової (Kateřina Bezdičková) [11], яка досліджувала систему освіти в Підкарпатській Русі (назва Закарпаття часів Чехословаччини), знаходимо цікаву класифікацію та характеристику ремісничих шкіл того часу. Так, К.Бездічкова зазначає, що тогочасні професійно-технічні школи безперервної освіти (чеською - *Živnostenské pokračovací školy*) були двох типів – так звані загальнопрофесійні школи (*školy obecné*), в яких здійснювалося навчання учнів з декількох ремесел, і другий тип навчальних закладів – професійні фахові школи (*školy odborné*), в яких учні здобували один конкретний фах. До прикладу діяльності загальнопрофесійної школи автор наводить діяльність п'яти шкіл в м. Берегово, одним із напрямів яких була підготовка кравців [11, с.69]. Школи загальнопрофесійної підготовки, де надавали освіту за професією кравець, також були в м.Севлюш, м.Мукачеве, м.Ужгород. Загалом, на Закарпатті в 30-х роках XX ст. було 105 таких ремісничих класів, у яких навчалося 2164 учні, з яких 1759 учнів завершили навчання [11, с.70]. Відвідуваність учнів у таких класах становила 84%, що була значно вищою, ніж у народних (загальноосвітніх) школах. Витрати на утримання шкіл покриті були більш ніж наполовину державою, частково муніципалітетом, частково Торговою палатою та внесками учнів [11, с.70]. Слід зазначити, що, не дивлячись на інтенсивний розвиток ремісничої освіти в Закарпатті за часів Чехословацької Республіки, контингент учнів не задовольняв потреби народного господарства краю, яке в цей період перебувало у піднесенні в порівнянні з Австро-Угорською добою. Тому уряд Чехословаччини працював над покращенням системи освіти в Підкарпатській Русі, постійно удосконалюючи матеріально-технічну базу, підвищуючи рівень педагогічних кадрів, мотивуючи населення до здобуття професійної освіти.

Щодо змісту навчання кваліфікованих робітників у ремісничих школах того часу, то значна увага, крім фахової підготовки, приділялася готовності випускників ремісничих училищ до самостійного ведення власного ремесла, до мало неабияке значення в ринкових умовах господарювання. Як зазначають автори [2, с.58], в професійно-технічних закладах Закарпаття доби Чехословаччини активно підтримувалася позаурочна діяльність учнів. Так, у ремісничих школах функціонували учнівські гуртки за інтересами, в яких у неділю, в післяобідній час, учні організовано проводили дозвілля. Спортивні, театральні та інші гуртки діяли за принципами учнівського самоврядування, користувалися неабиякою популярністю та характеризувалися масовістю у відвідуванні. Також для учнів систематично читалися лекції на загальноосвітні та технічні теми, двічі на рік – восени і навесні, здійснювалися тематичні прогулянки та екскурсії [2, с.58].

Важливу підтримку в розвитку ремесел на Закарпатті надавав Державний інститут підтримки і розвитку ремесел, який мав відділення в Ужгороді. На

вечірніх курсах, організованих даним інститутом, ремісники та кваліфіковані робітники мали можливість знайомитися з новинками у галузях їхніх спеціальностей [2, с.59].

III-й етап - 1939-1945 роки XX ст. У складному становищі знаходилися заклади професійно-технічної освіти в період окупації Закарпаття Угорщиною, складнощі були зумовлені як умовами другої світової війни, так і небажанням тогочасного уряду Угорщини розвивати освітню систему краю.

IV-й етап - повоєнний період (1945-1960-ті роки). Після другої світової війни Закарпаття було приєднано до Радянської України, тому професійно-технічна освіта почала розвиватися за моделлю уже існуючої на той час радянської системи трудових резервів [2, с.254]. В 40-50-х роках у Закарпатській області відкриваються перші професійні училища в таких містах як Ужгород, Мукачеве, Хуст, Виноградів, Свалява та Берегово, при цьому до основних професій, за якими здійснювалася професійна підготовка кваліфікованих робітників, відносилися професії галузей легкої промисловості [2, с.254; 3]. Зокрема, в 1954 році було відкрито Хустське технічне училище №4, в якому починають здійснювати підготовку фахівців за професіями «швея» та «закрійник одягу». Слід зазначити, що організаційно-методичне керівництво училищами системи трудових резервів здійснювалося на той час з-за меж області – Львівським і Чернівецьким міжобласними управліннями трудових резервів (професійно-технічної освіти) [2, с.254-255].

З кінця 50-х рр. XX ст. розпочинається друга хвиля розбудови системи професійної освіти на Закарпатті [2, с.255], зумовлена реформуванням училищ системи трудових резервів у технічні училища системи професійно-технічної освіти [12, с.121]. Особлива увага в цей період приділяється розбудові закладів для підготовки кваліфікованих робітників на базі повної середньої освіти, тривалість якої в технічних училищах залежно від складності професійної підготовки могла становити від 10 місяців до 1,5–2 років [12, с.120]. На Закарпатті розширюється мережа технічних училищ – професійно-технічні заклади відкриваються в Іршавському, Велико-Березнянському та Міжгірському районах, таким чином надаючи доступ до здобуття професійної освіти випускникам гірських населених пунктів. В той же час слід зазначити, що для системи професійно-технічної освіти залишаються актуальними проблеми відсутності належної навчально-виробничої, матеріально-технічної та навчально-методичної бази. Більшість новостворених училищ функціонували у пристосованих приміщеннях із застарілим виробничим обладнанням, відсутністю належного соціального забезпечення: достатньої кількості гуртожитків, їдалень тощо [2, с.255]. З метою вирішення питання належної матеріально-технічної бази за училищами закріплювалися базові підприємства та передавалося обладнання, матеріали, інструмент, необхідні для оснащення навчально-виробничих майстерень і кабінетів; виділялися кошти на ремонт приміщень [5, с.41].

V-й етап - 1970-1980-ті роки XX ст. У вересні 1969 року створюється Закарпатське обласне управління професійно-технічної освіти [2, с.255], з початком функціонування якого розпочинається третя хвиля інтенсивного розвитку професійно-технічної освіти в Закарпатті. Саме в період третьої хвилі було відкрито ряд професійно-технічних училищ з підготовки кваліфікованих робітників у галузі легкої промисловості, зокрема: Перечинське ПТУ №13 (1970 р.), Мукачівське ПТУ №15 (1976 р.), Ужгород-

ське ПТУ №16 (1977 р.).

Слід зазначити, що важливим чинником необхідності підготовки кваліфікованих робітників для роботи у галузях легкої промисловості в радянські часи на Закарпатті став інтенсивний розвиток швейних підприємств та так званих будинків побуту. Так, в післявоєнні роки були створені такі підприємства як Мукачівська швейна фабрика (1945 р.), Ужгородська швейна фабрика (1946 р.), Виноградівська швейна фабрика (40-і роки ХХ ст.), Виноградівська взуттєва фабрика (1946 р.), Хустська фетрофільцева фабрика (1945 р.), Хустська взуттєва фабрика (1946 р.), Ужгородська взуттєва фабрика (1956 р.), в 60-70-х рр. – Мукачівська фабрика художніх виробів (1967 р.), Мукачівська трикотажна фабрика (1973 р.) [13; 14] тощо. Середня чисельність працюючих на цих підприємствах у 60-70-х рр. ХХ ст. складала 1200-1300 чол., з яких основну частину становили працівники робітничих професій – випускники професійно-технічних закладів.

Підприємства легкої промисловості брали активну участь в освітньому процесі професійно-технічних училищ. Зокрема, виробництва швейної, взуттєвої, текстильної та інших галузей Закарпатської області були базами для проведення виробничого навчання та виробничої практики. Так, у дисертаційному дослідженні [5, с.118-119, с.123] описано найпоширеніші форми виробничого навчання та виробничої практики учнів технічних училищ на базі підприємств: заняття в навчальних цехах училищ (виробничі експерсії; конкурси на виконання найскладнішої операції; виставки технічної творчості; виставки-смотри моделей учнів; конференції; практикуми; консультації тощо); заняття в цехах підприємств і передвипускна виробнича практика на робочих місцях (навчання бригадами; включення учнів до складу бригад кваліфікованих робітників; навчання на самостійних ділянках; навчання на штатних робочих місцях; консультації; випускні кваліфікаційні екзамени). Співпраця закарпатських підприємств легкої промисловості з підприємствами близького зарубіжжя використовувалася для вивчення тогочасних передових технологій виробництва. До прикладу, група закрийників Хустського технічного училища №4 Закарпатського облуправління ПТО навчалася за новим розрахунково-графічним чехословацьким методом розкрою чоловічого, жіночого та дитячого одягу; вивчала особливості розкрою чоловічих, жіночих і дитячих верхніх виробів із тканин нових структур тощо [5, с.126]. Однак, як свідчить аналіз дослідницьких матеріалів [5], «... в організації виробничого навчання на підприємствах області були і недоліки, а саме неможливість в достатній кількості забезпечити самостійні робочі місця на Мукачівській трикотажній фабриці та затримка вводу фабрики на повну потужність призвели до необхідності перерозподілу проходження виробничої практики на інші трикотажні підприємства за межі Закарпаття. Через ці обставини не було можливості своєчасного укладення договорів; розгляду умов проходження виробничої практики учнями. Учні Хустського технічного училища №4 Закарпатського облуправління ПТО при проходженні виробничої практики недостатньо забезпечувалися самостійною роботою на Берегівському, Свалявському та Тячівському комбінатах побутового обслуговування населення» [5, с.133].

VI-й етап 1991-2000-ті роки. На початку 90-х років професійно-технічна освіта Закарпатської області, як і в Україні загалом, опинилася в скрутному становищі. Розпад єдиного народногосподарського комплексу колишнього Союзу, скорочення та закрит-

тя виробництв, у тому числі і підприємств легкої промисловості, призвело до скорочення учнівського контингенту професійно-технічних училищ у зв'язку з незатребуваністю на ринку праці, що, в свою чергу зумовило значні зміни в системі професійно-технічної освіти області. Про кризову ситуацію в системі професійно-технічної освіти говорить той факт, що станом на кінець 1999 року в Закарпатській області функціонувало 19 закладів даної освітньої системи проти 26, які працювали в 1988 році [3]. Значна кількість закладів зазнала реорганізації: об'єднання зі збереженням спеціальностей чи ліквідації. Зокрема, Ужгородське ПТУ №1, яке готувало швачок, закрийників і перукарів, об'єднано з Ужгородським ПТУ №6, але було збережено всі спеціальності обох училищ. Ужгородське ПТУ №16, яке готувало кваліфікованих робітників взуттєвої та швейної спеціальностей, у 1997 році ліквідовано, а матеріально-навчальну базу передано на баланс Ужгородського ПТУ №6. Берегівське ПТУ №18, яке готувало кравців та закрийників чоловічого та жіночого верхнього одягу, об'єднано з Берегівським ПТУ №11 [2, с.259].

З 1996 року починається процес ліцензування навчальних закладів на право підготовки кваліфікованих робітників, який до 2000-2001 навчального року проведено в усіх закладах професійно-технічної освіти області [3].

З метою покращення діяльності професійно-технічних навчальних закладів з 01 січня 2000 року за наказом Міністерства освіти і науки України створено Закарпатський обласний навчально-методичний центр професійно-технічної освіти, на який покладено функції організаційно-методичного забезпечення навчально-виробничого і навчально-виховного процесу закладів професійно-технічної освіти, реалізацію державної та регіональної політики в галузі професійно-технічної освіти [3].

VII-й етап – 2010-ті роки – сьогодення. Нижче наведемо основні етапи подальшої трансформації системи професійно-технічної освіти в Закарпатті, в тому числі і в галузі легкої промисловості, в 2010-2025рр.:

- Створення навчальних закладів з підготовки кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів з подальшим здобуттям вищої освіти на основі наскрізних навчальних планів і програм. Зокрема, згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 18.10.2007 року Ужгородський професійний ліцей сфери послуг реорганізований у відокремлений структурний підрозділ - Ужгородське вище комерційне училище Київського національного торговельно-економічного університету.

- Трансформація структури закладів ПТО м.Ужгород та м.Мукачєво відповідно до наказів МОН України №977 від 15.07.2013 року та №978 від 15.07.2013 року «Про деякі питання діяльності державних професійно-технічних закладів м. Ужгород та м. Мукачєво», в результаті чого були створені навчальні заклади нового типу, а саме: Державний навчальний заклад «Ужгородський центр професійно-технічної освіти» та «Мукачівський центр професійно-технічної освіти».

- Створення упродовж 2017-2022 років на базі закладів професійно-технічної освіти навчально-практичних центрів, у яких можуть отримати якісну освіту не лише учні, випускники загальної середньої освіти, але й доросле населення – пройти підготовку, перепідготовку або підвищити кваліфікацію. Зокрема, на базі Хустського професійного ліцею сфери послуг створено навчально-практичний центр сучасних швейних технологій і дизайну.

- Запровадження з 2018 року в окремих закладах професійно-технічної освіти області дуальної форми навчання.

Початок російсько-української війни вплинув на діяльність закладів професійно-технічної освіти на Закарпатті. За рахунок релокованих підприємств, що працюють в галузі легкої промисловості в Закарпатській області значно зріс попит на кваліфікованих робітників. Також контингент учнів поповнився з числа таких, що мають статус «Вимушено переселена особа». Викладацько-учнівські колективи закладів ПТО області активно долучилися до волонтерської допомоги: плетіння маскувальних сіток, виготовлення засобів захисту тощо [15]. Також значна кількість гуртожитків училищ була віддана під потреби переселенців з областей України, де йдуть бойові дії.

Станом на 2025 рік в Закарпатській області функціонують п'ять закладів професійно-технічної освіти, які здійснюють підготовку кваліфікованих робітників за професіями у галузі легкої промисловості: Ужгородське вище комерційне училище Державного торговельно-економічного університету, м. Ужгород; Державний навчальний заклад «Мукачівський центр професійно-технічної освіти», м. Мукачєво; Комунальний заклад «Хустський професійний коледж» Закарпатської обласної ради, м. Хуст; Комунальний заклад «Міжгірський професійний коледж» Закарпатської обласної ради, селище Міжгір'я; Комунальний заклад «Перечинський професійний ліцей» За-

карпатської обласної ради, селище Перечин. Дані заклади професійно-технічної освіти готують робітничі кадри за такими професіями, як «швачка», «кравець», «закрійник», «вишивальник» на базі другого та третього рівнів повної загальної середньої освіти національної рамки кваліфікацій.

Важливі зміни очікуються в системі професійно-технічної освіти в нашій державі з прийняттям Закону України «Про професійну освіту» №4574-IX, який був прийнятий 21.08.2025р. [6]. В результаті поетапного набуття чинності даний закон передбачає зміни у структурі та фінансуванні закладів, нові підходи в управлінні, діяльність наглядових рад, впровадження зовнішнього оцінювання в кваліфікаційних центрах та ін.

Висновки. Розвиток професійно-технічної освіти на Закарпатті у галузі легкої промисловості демонструє тісний зв'язок із соціально-економічними змінами та політичними трансформаціями даного регіону та України загалом. Історичний експурс дозволяє не лише виявити основні етапи становлення системи, а й зрозуміти сучасні виклики та перспективи розвитку розглядуваної освітньої системи в Закарпатській області. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш детальному вивченні та аналізі сучасного методологічного інструментарію системи професійної (професійно-технічної) освіти з метою удосконалення змісту підготовки інженерів-педагогів у галузі технологій легкої промисловості.

Конфлікт інтересів. Автори підтверджують відсутність фінансових, особистих чи інших інтересів, що можуть розглядатися як потенційний конфлікт інтересів щодо публікації цієї статті.

Фінансування. Робота виконана за відсутності фінансової підтримки з боку будь-яких організацій.

Доступність даних. Це теоретичне дослідження не передбачає використання додаткових наборів даних.

Використання штучного інтелекту. Інструменти штучного інтелекту не використовувались при написанні цієї роботи.

Список використаної літератури

1. Товканець О.С. Розвиток професійно-технічної освіти в Україні: історико-педагогічний аналіз. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. №6. С.87–94.
2. Химинець В.В., Стрічник П.П., Качур Б.М., Талапканіч М.І. Освіта Закарпаття: монографія. Ужгород: «Карпати»; Інформаційно-видавничий центр ЗПППО, 2009. 464 с.
3. Професійно-технічна освіта Закарпаття: минуле та сьогодення (1945-2022). URL: <https://drive.google.com/file/d/10zrzodikqclr1Ni89TbJbMkVmCjk-FRrh/view>.
4. Буртин Л., Коваль Т. Професійно-технічна освіта на Закарпатті: історичний аспект. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції (16-17 травня 2019 р., м.Мукачєво). / ред. кол.: Т.Д.Щербан (гол. ред.) та ін. Мукачєво: МДУ, 2019. С.55–57.
5. Микитенко О.С. Становлення і розвиток підготовки кваліфікованих робітників для легкої промисловості в технічних училищах України (1954–1984 рр.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2013. 22 с.
6. Про професійну освіту: Закон України від 21.08.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20#Text>.
7. Вилегжаніна Н., Пиринєць М. Виникнення та розвиток системи спеціальної (професійно-технічної) освіти на Закарпатті (кінець XIX – 20-30-і рр. XX ст.). *Освіта. Технікуми, коледжі*: навчально-методичний журнал. 2019. Вип.1-2(47). С.41–43.
8. Нариси історії Закарпаття. Т.ІІ (1918-1945) / за ред. І.Гранчак, Е.Балагурі, І.Грицак, В.Ілько, І.Поп. Ужгород: Закарпаття, 1995. 663 с.
9. Реміснича учнівська школа, м.Мукачєво Березької жупи. Державний архів Закарпатської області. Ф. 1591, оп.1, спр.5, арк. 13-16.
- 10.Севлюська школа металообробної промисловості, м.Севлюш. Державний архів Закарпатської області. Ф.494, оп.2, спр.5, арк.10; 13 зв.; 15 зв.; 18; 61; 63; 71.
- 11.Bezdíčková K. Školní život na Podkarpatské Rusi v letech 1918–1945: Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta pedagogická. Praha, 2017. URL: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/95411/120288115.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- 12.Бишовець І. Система професійно-технічної освіти в Україні в період повоєнної відбудови. *Етнічна історія народів Європи*: збірник наукових праць. 2014. Вип.42. С.117–123.
- 13.Галай О.Ю., Боднар А.В. Мукачівська швейна фабрика. *Енциклопедія Сучасної України* / ред. кол.: І.М.Дзюба, А.І.Жуковський, М. Г. Желєзняк та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-69950>.
- 14.Галай О.Ю., Боднар А.В. Мукачівська фабрика художніх виробів. *Енциклопедія Сучасної України* / ред. кол.: І.М.Дзюба, А.І.Жуковський, М. Г. Желєзняк та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-69949>.
- 15.Волонтерська діяльність. Ужгородське вище комерційне училище Державного торговельно-економічного університету. URL: <https://uvku.uz.ua/volonterska-diyalnist/>

References

1. Tovkanets, O.S. (2011). Rozvytok profesiino-tekhnichnoi osvity v Ukraini: istoriko-pedahohichniy analiz [Development of vocational education in Ukraine: Historical and pedagogical analysis]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*, 6, 87–94. [in Ukrainian].
2. Khymynets, V.V., Strichyk, P.P., Kachur, B.M., & Talapkanych, M.I. (2009). *Osvita Zakarpattia* [Education of Transcarpathia]. Uzhhorod: Karpaty; Informatsiino-vydavnychiy tsentr ZIPPO. [in Ukrainian].
3. Profesiino-tekhnichna osvita Zakarpattia: mynule ta sohoddennia (1945–2022) [Vocational education of Transcarpathia: Past and present (1945–2022)]. (n.d.). Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/10zrzodikqclr1Ni89TbJbMkVmCjk-FR/view> [in Ukrainian].
4. Burtyn, L., & Koval, T. (2019). Profesiino-tekhnichna osvita na Zakarpatti: istorychnyi aspekt [Vocational education in Transcarpathia: Historical aspect]. In T.D.Shcherban (Ed.), *Proceedings of the conference – Suchasni tendentsii rozvytku nauky i osvity v umovakh pohyblennia yevrointehratsiynykh protsesiv* (pp.55–57). Mukachevo: MDU. [in Ukrainian].
5. Mykytenko, O.S. (2013). *Stanovlennia i rozvytok pidhotovky kvalifikovanykh robotnykiv dlia lehkoj promyslovosti v tekhnichnykh uchylshchakh Ukrainy (1954–1984 rr.)* [Formation and development of training skilled workers for the light industry in technical schools of Ukraine (1954–1984)]. [Extended abstract of PhD thesis]. Kyiv. Retrieved from <https://mydisser.com/ru/avtores/view/mikitenko-olena-stepanivna> [in Ukrainian].
6. Pro profesiinu osvitu: Zakon Ukrainy vid 21.08.2025 r. [On vocational education: Law of Ukraine of August 21, 2025]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20#Text> [in Ukrainian].
7. Vylehzhaniina, N., & Pyrynets, M. (2019). Vynyknennia ta rozvytok systemy spetsialnoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity na Zakarpatti (kinets XIX – 20–30-i rr. XX st.) [Emergence and development of the system of special (vocational) education in Transcarpathia (late 19th – 1920s–1930s)]. *Osvita. Tekhnikumy, koledzhi: navchalno-metodychnyi zhurnal*, 1–2(47), 41–43. [in Ukrainian].
8. Hanchak, I., Balahura, E., Hrytsak, I., Ilko, V., & Pop, I. (Eds.). (1995). *Narysy istorii Zakarpattia. T.II (1918–1945)* [Essays on the history of Transcarpathia. Vol. II (1918–1945)]. Uzhhorod: Zakarpattia. [in Ukrainian].
9. Remisnycha uchnivska shkola, m. Mukachevo Berezskei zhupy [Craft apprentice school, Mukachevo, Berezh county]. (n.d.). Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State Archive of Transcarpathian Region], Fond 1591, op. 1, spr. 5, ark. 13–16. [in Czech].
10. Sevluska shkola metaloobrobnoi promyslovosti, m. Sevlush [Sevlush School of Metalworking Industry, Sevlush]. (n.d.). Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State Archive of Transcarpathian Region], Fond 494, op. 2, spr. 5, ark. 10; 13 rev.; 15 rev.; 18; 61; 63; 71. [in Czech].
11. Bezdičková, K. (2017). *Školní život na Podkarpatské Rusi v letech 1918–1945: Diplomová práce* [School life in Subcarpathian Rus 1918–1945: Master's thesis]. Charles University in Prague, Faculty of Education. Retrieved from <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/95411/120288115.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Czech].
12. Byshovets, I. (2014). Systema profesiino-tekhnichnoi osvity v Ukraini v period povoiennoi vidbudovy [The system of vocational education in Ukraine during post-war reconstruction]. *Etichna istoriia narodiv Yevropy: zbirnyk naukovykh prats*, 42, 117–123. [in Ukrainian].
13. Halai, O. Yu., & Bodnar, A. V. (2020). Mukachivska shveina fabryka [Mukachevo sewing factory]. In I.M.Dziuba, A.I.Zhukovskiy, & M.H.Zhelezniak (Eds.), *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of NAS of Ukraine. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-69950> [in Ukrainian].
14. Halai, O. Yu., & Bodnar, A. V. (2020). Mukachivska fabryka khudozhnykh vyrobiv [Mukachevo factory of artistic products]. In I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, & M. H. Zhelezniak (Eds.), *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of NAS of Ukraine. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-69949> [in Ukrainian].
15. Volonterska diialnist [Volunteering activity]. (n.d.). Uzhhorod Higher Commercial School of the State University of Trade and Economics. Retrieved from <https://uvku.uz.ua/volonterska-diyalnist/> [in Ukrainian].

Статус статті: Отримано: 14.09.2025 Прийнято: 17.10.2025 Опубліковано: 30.10.2025

Boksha Nataliia

Doctor of Philosophy in Educational, Pedagogical Sciences, Senior Lecturer
Department of Engineering, Technologies and Vocational Education
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

Matviichuk Svitlana

PhD (Technical Sciences), Senior Lecturer
Department of Engineering, Technologies and Vocational Education
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

Ziablovska Daryna

Doctor of Philosophy in Vocational Education, Senior Lecturer
Department of Engineering, Technologies and Vocational Education
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

DEVELOPMENT OF VOCATIONAL EDUCATION IN THE LIGHT INDUSTRY IN TRANSCARPATIA: A HISTORICAL OVERVIEW

Abstract. The relevance of this study lies in the recognition of vocational (vocational-technical) education as a crucial factor in preparing a skilled workforce and ensuring the competitiveness of Ukraine's economy. According to the legislation, vocational education integrates pedagogical, organizational, and managerial measures aimed at equipping individuals with knowledge, skills, and competencies in their chosen field, fostering professional growth, and supporting lifelong career development. In the field of light industry, vocational education has played a particularly significant role, as it provides training for workers in textile, sewing, footwear, leather, and related industries that produce essential non-food goods consumed daily. The purpose of the research is to analyze the historical development of the vocational education system in light industry in the Transcarpathian region, to identify

the main stages of its formation, and to highlight the socio-economic and organizational-pedagogical factors that influenced its transformation. The study employed historical and comparative methods, analysis of archival and literary sources, and systematization of scientific publications. This allowed for the identification of seven distinct stages in the evolution of vocational education in Transcarpathia: from the emergence of craft schools in the late 19th – early 20th centuries under Austro-Hungarian rule, through periods of development under Czechoslovakia, challenges during Hungarian occupation and World War II, reconstruction in the Soviet period, transformations during Ukrainian independence, and the most recent changes driven by globalization, European integration, and the Russian-Ukrainian war. The results of the research demonstrate that vocational education in Transcarpathia has continuously adapted to the economic and social needs of the region. Its development was closely tied to the establishment of light industry enterprises, the introduction of modern equipment, and the implementation of innovative training models, including dual education and practice-oriented centers. Today, vocational institutions in the region not only prepare skilled workers for local enterprises but also contribute to Ukraine's resilience by supporting relocated industries and engaging in volunteer activities during wartime.

Keywords: vocational education, Transcarpathian region, light industry, training of skilled workers, methods, means, forms of vocational training.